

TOIVO TARVAS

Häviävää Helsingiä

Häviävää Helsinkiä

Toivo Tarvas

Häviävää Helsinkiä

Novelleja

Esipuhe ja kuvatoimitus

Juha Järvelä

Sanoja ja kuvia eilispäivän Helsingistä 1

Teos *Häviävää Helsingiä* ilmestyi ensi kerran vuonna 1917 Otavan kustantamana.

Esipuhe ja kuvatekstit © 2024 Juha Järvelä

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-80-7054-2

TOIVO TARVAS – RAKKAUDESTA HELSINKIIN

Kirjailija Toivo Tarvas (1883–1937) on jäänyt lähes unohduksiin. Syitä on monia. Omana aikanaan Tarvas ei noussut myyntilistojen kärkeen ja suuri osa teoksista ilmestyi pieniltä kustantajilta, joiden toiminta loppui pian. Hänen aktiivisin kirjailijavaiheensa kesti vain vuodesta 1916 vuoteen 1920, jolloin häneltä ilmestyi kaikkiaan viisi romaania ja kolme novellikokoelmaa. Romaaneista kolme ilmestyi eri salanimillä. Kautta oli edeltänyt Tarvaksen ura teatterialalla muun muassa teatterinjohtajana ja seurasi siirtyminen pääasiassa kirjakauppa-alalle. Teoksista ei otettu hänen elinaikanaan uusintapainoksia.

Tarvaksen tuotannossa on kuitenkin erityispiirre, joka on säilyttänyt merkityksensä: elävä Helsinki-kuvaus, joka kumpuaa kirjailijan rakkaudesta kotikaupunkiinsa. Tarvas poikkesi jo omana aikanaan merkittävästi suomalaisen kirjallisuuden maaseudun ja kaupungin vastakkainasettelusta, jossa maaseutu edusti aitoutta, rehellisyyttä ja turvallisuutta, kaupunki keinotekoisuutta, epärehellisyyttä sekä vaarallisuutta.

Tarvaksen kaupungissa ongelmat eivät ole kaupungin pahuudesta johtuvia. Toki teksteissä on paljon kaipuuta ja nostalgisointia ”vanhaan” ja ”pieneen” Helsinkiin, pieniin taloihin, jotka puretaan isompien alta ja niiden asukkaisiin, pieniin ihmisiin, joille ei tunnu löytyvän paikkaa suuremmaksi ja komeammaksi kasvavassa kaupungissa. Mutta ratkaisuna kirjailija ei tarjota maallemuuttoa. Teosten mielenkiintoisuutta ajankuvauksina lisää se, että ne osuvat Suomen itenäistymisen ja sisällissodan dramaattisiin vuosiin. Viime vuosina teoksiin on kohdistunut uutta mielenkiintoa muun muassa kirjallisuudentutkija Lieven Aameelin sekä kulttuurihistorioitsija Silja Laineen tutkimuksissa.

Tarvaksen teosten syntyä selittää hänen taustansa. Hänen vanhempansa

olivat muurari Frans Fredrik Dahlman ja Amanda Helenius. Äiti kuoli vuosi Tarvaksen syntymän jälkeen. Äiditön poika elämä kuitenkin muuttui ja hän koki sosiaalisen nousun, kun senaattori Ossian Bergbom, myöhempi Wuorenheimo, otti hänet kasvattipojaksi ja kasvatti yhdessä biologisten lastensa kanssa. Tarvas sai hyvän koulutuksen valmistuen ylioppilaaksi Suomalaisesta normaalilyseosta 1904, jota seurasivat opinnot Helsingin yliopistossa. Siellä hän valmistui filosofian kandidaatiksi 1912 ja maisteriksi 1916. Ajan oloissa koulutus oli korkea. Sitä täydensivät opintomatkat Skandinavian maihin, Saksaan, Italiaan ja Pariisiin. Teatteriuralle ei myöskään varmasti ollut haittaa siitä, että ottoisän veli Kaarlo Bergbom oli suomalaisen teatterimaailman merkittävimpiä nimiä, jonka perustama Suomalainen teatteri tunnetaan nykyään Suomen Kansallisteatterina.

Tarvaksen äidin Amandan veli Gustaf Helenius muutti myöhemmin nimensä Waltariksi. Hänen pojanpoikansa oli kirjailija Mika Waltari, 1920- ja 1930-lukujen näkyvimpiä Helsingin kuvaajia. Waltarin Helsinki-trilogiassa (julkaistu tekijän lyhentämänä nimellä *Isästä poikaan*) tavataan Armas Aarnio niminen henkilöhahmo, joka adoptoidaan säätyläisperheeseen ja kehittyy herrasmieheksi. Häneen Waltari otti vaikutteita Toivo Tarvaksesta. Henkilöhahmon nimi ei ollut kaukaa haettu, koska Tarvaksen koko nimi oli Armas Toivo Tarvas. Trilogian päätösosassa *Palava nuoruus* Waltarin alter ego Juhani tapaa Aarnion tuberkuloosisairaalassa. Aarnio on yksinäinen, vanhentunut ja köyhtynyt. Tarvas itse kuoli pitkään sairastettuaan 54-vuotiaana vuonna 1937, pari vuotta Waltarin teosten ilmestyttyä. Hänen viimeiset vuotensa eivät kuitenkaan olleet niin ankeita kuin Waltarin kuvaaman romaanihahmon. Hän toimi muun muassa Suomalaisen Kirjakaupan ulkomaanosaston johtajana. Yksinäisyyden hetkiä varmasti oli, mutta Tarvas tunnettiin myös lasten ja eläinten ystävänä, jonka on kerrottu osallistuneen kasvatusisänsä sisaren Thérèse Wuorenheimon perustaman, Hermannissa toimineen Kotikallion lastentarhan toimintaan jopa jokavuotisena joulupukkina. Tarvas oli vuosina 1916–1922 naimisissa lasten- ja nuortenkirjailija Aili Somersalon kanssa. Liitto päättyi eroon. Sen taustalla voi olettaa olleen Tarvaksen homoseksuaalisuuden, josta Mika Waltari on maininnut.

Helsingin kuvaajalle Tarvaksen tausta oli erinomainen. Hänen elämänsä liittyi niin työväestön kuin sivistyneistönkin kaupunginosiin. *Häviävää Helsinkiä* -teoksen ilmestyessä Tarvas itse asui Eirassa, osoitteessa Edelfeltinkatu 3. Se ei ole

Kirjailija Toivo Tarvas 1900-luvun alkupuolella. Kuva: Ernst Ovesén/Museovirasto, Journalistinen kuva-arkisto.

hävinyttä Helsinkiä, rakennusmestari Oskari Vilamon suunnittelema kolmikerroksinen asuinkerrostalo on yhä olemassa. Tarvaksen veli, sokerileipuri Frans W. Tarvas asui Fleminginkadulla Kalliossa, isä Orioninkadulla Hermannissa ja Wuorenheimot Yrjönkadulla Kampissa, rakennuksessa jossa nykyään on Hotel St. George. Siellä Tarvas itsekin oli elänyt noin kymmenen vuoden ajan.

Eri yhteiskuntaryhmiin kuuluvien ihmisten tunteminen välittyy Tarvaksen tavasta käyttää teoksissaan Stadin slangia, eräänä ensimmäisistä kirjailijoista. Sen käyttäminen teoksissa oli selvästi hänelle luontevaa, ilman sellaista tiettyä kömpelyyden vaikutelmaa, joka sukulaispoika Waltarilla oli tämän käyttäessä puhekieltä teoksissaan.

Tarvaksen teoksissa liikutaan Helsingissä maantieteellisesti laajasti ja luontevasti eri yhteiskuntaryhmien parissa, jota jälleen voi verrata Waltariin, jonka sivistyneistötausta näkyy työläiskaupunginosiin sijoittuvien kuvausten ulkokohtaisuudessa. Tarvaskin toki oli siirtynyt sivistyneistöön ja poliittisesti oli sisällissodan aikana valkoinen toimien myös valkoisen armeijan palveluksessa.

Tarvaksen teoksista *Häviävää Helsinkiä* on jäänyt tunnetuimmaksi, siitä on julkaistu 2000-luvulla kaksikin näköispainosta. Novellikokoelma tarjoaa mielenkiintoisia katsauksia Helsinkiin, josta vanha on katoamassa – vuonna 1917! Teos alkaa katsauksella meren yli kohti kaupunkia. Katselijan olinpaikkaa ei tarkasti sanota, mutta helposti voi päätellä sen olevan teoksen ilmestymisvuonna 1917 valmistunut Kulosaaren Rantahotelli (Wihurinaukio 2). Lars Sonckin suunnittelema linnamainen rakennus rakennettiin houkuttelemaan venäläisturisteja, mutta Venäjän vallankumous ja Suomen itsenäistyminen sotkivat suunnitelmat. Nykyään rakennus toimii Wihuri-konsernin pääkonttorina, joten näköalat ovat tarjolla lähinnä toimistotyöntekijöille.

Tätä seuraavissa novelleissa käsitellään muun muassa Murtokadun, nykyisen Kaisaniemenkadun, rakentamista, peltisepän muistoja kapakasta, nykyisen kivisen Pitkäsillan rakentamista ja sen vaikutusta sotaveteraaniin, joka myi kärystä tupakkaa vanhan sillan luona, yleisen saunan tuhoa ja vanhaa aatelisneitiä, joka elää tuhoon tuomitussa puutalossa keskustan kivitalojen keskellä.

Teoksen päättää epilogi, joka kertoo kasvavan Helsingin puristuksiin jääneen puun tarinan. Se muistuttaa myöhemmin Lasipalatsin salavana tunnettua puuta, joka kaatui vasta vuoden 2023 loppupuolen myrskyssä. Tarinan puu sen si-

jaan ei kestä kaupungin vankina. Se olikin kaupungin keskelle jäänyttä luontoa, kun Lasipalatsin salava oli istutettu tällöin paikalla sijainneen Turun kasarmin viereen. Se oli vanhaa Helsinkiä, joka ei hävinnytkään niin pian, kuin Tarvas ajatteli. Kyseinen puu suojeltiin luonnonmuistomerkkinä jo kirjailijan elinaikana vuonna 1924.

Teoksen pohjavire vanhan Helsingin katoamisineen on surullinen ja monesti traaginen. Moni kertomus päättyy murhenäytelmään. Kuolema kohtaa niin vanhaa rakennusta purkavan työmiehen kuin katupojan, joka etsii myrskyllä suojaa vanhan kuolevan puun alta.

Kuvauksen tekee erityisen mielenkiintoiseksi se, että Tarvas kirjoittaa paljon yhteiskunnan marginaalissa eläjästä. Lukija voi pohtia kuinka paljon kirjailijan kuvauksen pohjana on hänen oman työläistäustainen lähtökohtansa ja kuinka paljon kyse on sivistyneistöön nousseen miehen ulkopuolisen katseesta, joka huomaa laitapuolen elämän värikkyuden. Joka tapauksessa kirjailija nostaa myötätunnolla näkyviin toimeentulon rajamailla olevia ihmisiä, moralisoimatta pikkurötöksiä. Tarinoiden miehiltä raha menee viinaan ja miesten näkökulmasta juomisesta nalkuttavat vaimot tekevät elämästä ikävän. Lapsia tulee avioliitossa ja sen ulkopuolella, vanhempiensa iloksi ja suruksi. Saunottaja näkee ihmisen niin ruumiillisessa kuin henkisessä alastomuudessaan ja kokee niin ystävällisyyden kuin miesten sanallisen ahdistelunkin.

Näkökulma on usein taaksepäin katsova, elämän muistelua, kuinka se näin menikään? Kaiken yllä on tunnelma, että heidän Helsinginsä on katoamassa. Kun eräässä novellissa siirrytään vapaaherratar neiti Ottilia Silfverbäckin kotiin, kuvataan siinäkin marginaalissa olevaa. Hän on samaa häviävää Helsinkiä kuin kadun laitapuolen kulkijat, joita muissa novelleissa on, uudessa ajassa yhtä marginaalissa kuin hekin.

Samaan joukkoon kuuluu myös kokoelman epilogin ”piilipuu” eli jalava. Kirjailija kuvauksessa sillä on samat inhimilliset tunteet kuin ihmisillekin. Se toimii niin konkreettisena kuvauksena puun elämästä kuin vertauskuvana maalta kaupunkiin tulleille, jotka joutuvat sopeutumaan outoon ja muuttuvaan ympäristöön.

Toimitustyöstä

Toimittaessani tämän kuvitetun laitoksen olen luonnollisesti säilyttänyt tekstin täysin alkuperäisessä, vuoden 1917 julkaisumuodossaan. Se sisältää satunnaisesti termejä, jotka nykyisin ymmärretään loukkaaviksi, jopa rasistisiksi. Kannattaa huomata, että kaikissa tapauksissa ne eivät ole kaikkitietävän kertojan käyttämiä, vaan kertovat kuvattujen henkilöiden ajatusmaailmasta ennakkoluuloineen, joita kohdistuu niin toisia kansallisuuksia, uskontoja kuin ihonvärejä edustaviin. Kuvaavasti esimerkiksi kun torin laidan kahvikioski häädetään, koska se maistraatin herrojen mielestä pahentaa kaupunkikuvaa, kadunlakaisija syyttää juutalaisten narinkka-aluetta vielä pahemman näköiseksi. Narinkka oli nykyisen Kampinkeskuksen alueella sijainnut kauppapaikka, jossa juutalaiset saivat harjoittaa sellaista vanhan tavaran myyntiä, jota laki heille salli. Kohdassa voi nähdä kuinka kirjailija nostaa esiin klassisen mallin, jossa yksi huono-osainen ryhmä saa itsetuntoa pitämällä toista huono-osaista ryhmää vielä huonompana.

Kuvituksessa en ole pyrkinyt mitenkään suureen tarkkuuteen ajan tai paikan suhteen. Teoksen kuvat ovat Helsingistä 1800-luvun loppupuolelta 1930-luvulle. Merkittävämpänä kuin tarkan sijoittumiseen tekstin kuvaamaan aikaan, olen nähnyt, että kuvat tuovat jotain samaa kuin teksti. Työssä olen huomannut, että usein Tarvaksen sanat luovat vielä kuvia elävämmänkin mielikuvan historiallista paikoista.

Häviävää Helsinkiä on jäänyt Tarvaksen teoksista tunnetuimmaksi ja se on eittämättä paras lähtökohta tutustua hänen Helsinki-kuvauksiinsa. Sen jälkeen ilmestyneet pienen kustannusosakeyhtiö Ahjon kustantamina ilmestyneet teokset, salanimellä Janne Kreivilä julkaistu vuoden 1918 tapahtumia kuvaava *Velisurmaajat* (1918) sekä novellikokoelmat *Helsingiläisiä* (1919) ja *Kadun lapsia* (1920) eivät ole yhtä viimeistelyjä kuin *Häviävää Helsinkiä*, mutta aikakauden ja Helsingin kuvauksina silti mielenkiintoisia. Niiden uudelleenjulkaisu kuvitettuina ja taustoitettuina on tulevaisuuden suunnitelmissani.

Jyväskylässä 1.2.2024

Juha Järvelä

Helsinki-kuvauksen klassikko nyt kuvitettuna

Toivo Tarvaksen (1883-1937) teos Häviävää Helsinkiä ilmestyi ensi kertaa vuonna 1917 ja kuvasi kaupunkia, joka oli muutoksessa katoamassa. Nykylukijalle se tarjoaa mahdollisuuden katsoa yli sadan vuoden takaiseen Helsinkiin.

Tarvas oli aikansa tärkeimpiä Helsingin kuvaajia ja ensimmäisiä Stadin slangin käyttäjiä kirjallisuudessa. Kotikaupunkiaan lämmöllä kuvaava kirjailija vie lukijansa muun muassa Kallioon, Hermanniniin ja Punavuoreen. Tutuiksi tulevat niin Kaisaniemenkadun rakentaminen, kahvinmyyntikojun kohtalo, Pitkäsillan tupakkakauppias, työmiesten kapakat, yleiset saunat kuin vanhan aatelisneidin puinen kotitalo Helsingin keskustassa.

Teoksen kuvitetun laitoksen on toimittanut FT, tietokirjailija Juha Järvelä, joka on kirjoittanut muun muassa teoksen Mika Waltarin Helsinki.

Etukannen maalaus Pitkästäsilasta ja Siltasaaresta 1900-luvun alussa: Alma Judén, Helsingin kaupunginmuseo.

Takakannen kuva Helsingin vanhan rautatieaseman purkamisesta vuonna 1918: Ivan Timiriasew, Helsingin kaupunginmuseo.

